

„MINDEN ROKONOM”

A síksági indián művészet és életszemlélet

Nagy Imre múzeumigazgató, művészettörténész szabadidejében foglalkozik kedvenc kutatási témájával, az észak-amerikai indián művészettel. Többször járt amerikai tanulmányúton. Először 1990-ben egy új-mexikói indián művészeti konferenciára hívták meg előadónak. Akkor a Denver Art Museumban végzett kutatásokat, és több magángyűjteményt volt lehetősége megismerni. Első ösztöndíját 1994-ben nyerte el, amikor a washingtoni Smithsonian Institution ún. „pre-doctoral fellowship”-jét kapta meg, amelynek eredményeképpen a fővárosi National Museum of Natural History-ban és a National Anthropological Archives-ban, valamint a New York-i American Museum of Natural History-ban és a Museum of American Indian-ban kutatta a síksági indián művészet emlékeit. Első Fulbright vendégprofesszori ösztöndíját 1998-ban nyerte el, melyet négy hónapig az oklahomai University of Oklahoma antropológia tanszékén töltött. 1999-ben egy Kanadában (Victoria, B.C.) megrendezett konferencián tartott előadást a síksági indián rajzművészetről. Ő az első magyar művészettörténész, aki 2001-ben elnyerte a New York-i Metropolitan Museum of Art egy éves ún. „Andrew Mellon művészettörténeti ösztöndíját”, melynek keretében a nevezett múzeum gyűjteményében őrzött indián rajzokkal teli ún. Maffet-füzetet tanulmányozta. Ennek tanulságait egy hosszabb angol nyelvű tanulmányban készül feldolgozni. Második Fulbright vendégprofesszori ösztöndíját 2006 őszétől töltötte öt hónapig az Indiana University indián kutatási intézetében.

Mint mondja, „közvetlen kapcsolat ugyan nem található a vásárhelyi realizmus és a síksági indián művészet között, de az angolszász nyelvterületen alkalmazott kulturális antropológia kutatási módszertanából sok mindent fel lehet használni vásárhelyi művészettörténészként is.”

1984-ben 60 ezres példányszámban jelent meg idehaza ismeretterjesztő könyve az indiánokról, azóta pedig egy hosszabb tanulmánya olvasható magyar nyelven az indián művészetről a Sámánok és kultúrák című kötetben.

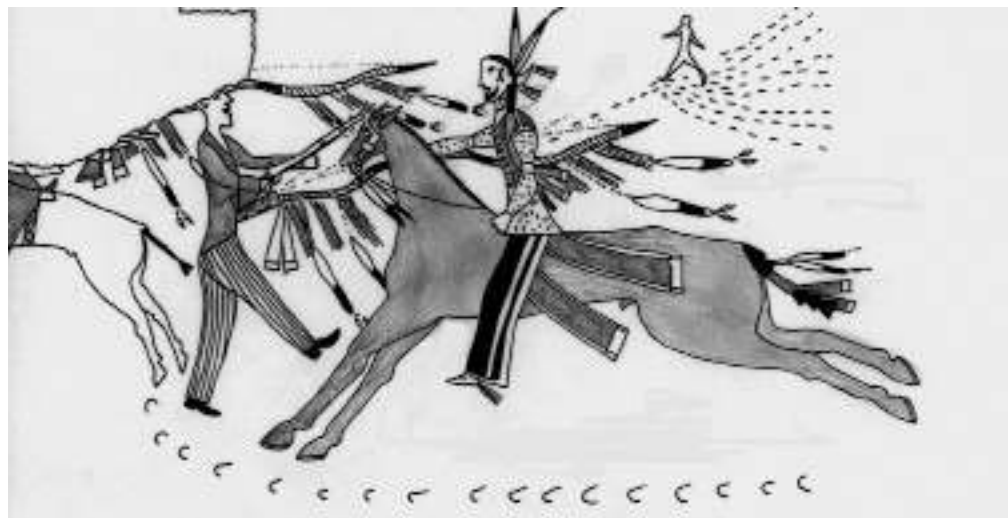
Első diplomáját földrajz-rajz szakos általános iskolai tanárként szerezte 1979-ben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, majd művészettörténész másoddiplomáját az ELTE Művészettörténet Tanszékén kapta 1989-ben. 1997 decemberében megszerezte a néprajztudomány kandidátusa fokozatot a sájen indiánok pajzsfestéseinek tipológiai elemzéséből írt disszertációjával.

Mikor, milyen élmény hatására kezdett foglalkozni az indián kultúrákkal?

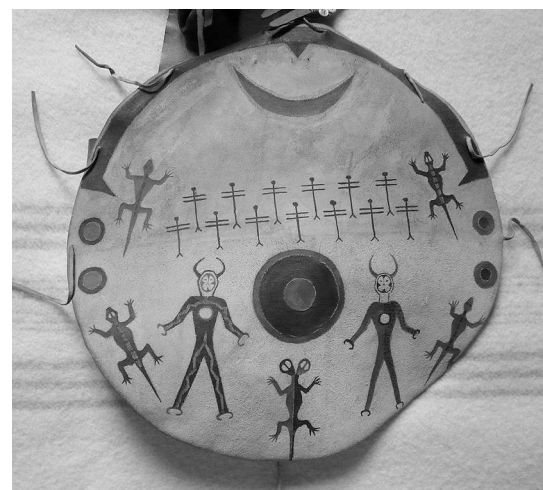
Természetesen gyermekkori olvasmányélmények hatására kezdtem az indiánok

íránt érdeklődni. Cooper *Az utolsó mohikán* című könyvének olvasta után – még elemi iskolásként – vettem bele magam az akkoriban (1960-as évekről beszélek) magyar nyelven elérhető gyér irodalomba. A középiskolás években fedeztem fel a békéscsabai könyvtárban az *Encyclopedia Britannica* angol nyelvű köteteit, s ezekből írtam ki szó szerint az indián törzsekről szóló szócikkeket, majd otthon – az angol nyelv elemi ismerete nélkül – kezdtem el ezeket a jegyzeteket kiszótárzni, majd megpróbáltam őket lefordítani. Szegedre kerülve az Egyetemi Könyvtárban találtam angol nyelvű monográfiákat és köteteket, s ezeket olvasva – szótárázva, amerikai múzeumi kutatókkal levelezve váltam az angol nyelv használójává.

Az angol nyelvű tényirodalom olvasása után vált nyilvánvalóvá számomra, hogy az indiánok egykori világa százszor – ezerszer érdekesebb és izgalmasabb, mint azt May Károly vagy Cooper leírta. Lassan az is kirajzolódott olvasmányaim köréből, hogy a több mint háromszáz észak-amerikai indián törzs közül egy szűkebb kör – szakszerűbben fogalmazva: kulturális terület – törzsei, az úgynevezett Nagy Síkság törzsei, a szíúk, feketelábúak, komancsok, kajovák de legfőképpen a sájenek (vagy korábbi magyar átírásban: csejenek) világa érdekel legjobban. A nyolcvanas évektől igyekeztem a sájenekről szóló angol nyelvű szakirodalmat megismerni és a sájenek amerikai kutatóival szakmai kapcsolatba kerülni. Ilyen konstellációban került sor első konferencia szereplésemre 1989-ben Bécsben, a X. American Indian Workshop-on, majd 1990-ben az új-mexikói Santa Fében a Recursos de Santa Fe síksági indián művészeti konferenciáján.

Faksimile másolat az un. Vincent Price ledger egyik rajzáról, melyen az északi sájen Fűrge Róka Katonai Társaság egyik vezetője, egy tollazott íjlándzsával számol ütést egy fehér emberen. A jobb felső mezőben látható névbrácska tanúsága szerint az indián harcost „Különböző Irányokból Érkezik”-nek hívták.

Sájen pajzs másolata, mely az égitestek mellett szalamandrákat, szitakötőket, valamint a Mennydörgés és a Jégeső megszemélyesített alakjait is ábrázolja.

Jó húsz évvel ezelőtt a tanítványaimmal együtt mi is szájítva hallgattuk az indiánokról szóló előadását. Az egyik olvasótáborunkban épp az Ön előadásának hatására az indián kultúrát választottuk kiemelt témánknak. Akkori előadásaiból kitűnt számunkra, hogy az indiánok életében milyen fontos szerepük van a jelképeknek.

Tény, hogy az indiánok, mint minden szerves kultúrában élő társadalom, a világot jelképekkel és szimbólumokkal modellezte tagjai számára. Engem művészettörténészként ennek a jelképrendszernek a jelentés-tartalma és működésrendszere érdekelt és érdekel ma is. Ezért koncentráltam kutatásaimat a sájen pajzs- és sátorfestések rendszerére valamikor a 80-as évek második felében (nagyjából egy időben művészettör-

téneti tanulmányaimmal), hogy 1994-ben a washingtoni ösztöndíjam ideje alatt azután megismerhessem James Mooney 1902-06 közötti terepmunka jegyzeteit, amelyek jelentős – mások által nem használt – forrásanyagot biztosítottak számomra. A Mooney által az oklahomai déli sájen indiánok között gyűjtött orális és vizuális dokumentumok vizsgálata után, még kinn Washingtonban érelődött meg bennem az a felismerés, hogy további kutatásba vonható anyagként meg kell ismernem azokat a sájenek által készített rajzokat, amelyeket számozott – vonalazott gazdasági főkönyvekbe rajzoltak az indián férfiak. Ezt a műtárgycsoportot az amerikai kutatás „ledger art”-nak nevezi, s ezekben a harci jeleneteket ábrázoló rajzokban számtalan pajzsábrázolás található, amelyeket összefüggésbe lehetett hozni a Mooney-féle szöveges és képi információkkal. Ennek a művészettörténeti aprómunkának köszönhetően sikerült angol nyelvű tanulmányokban olyan hangzatos nevű sájen varázslók és orvosok emberke életműveit (pajzsait és sátorfestéseit) azonosítanom és feldolgoznom, mint Sánta Bölénybika, Mindenhol Égett, Alacsony Homlok vagy Sárga Orr. A pajzsfestések kutatásának egyik konklúziója, hogy minden egyes kompozíció a sájenek által elképzelt szakrális univerzum egy-egy szeletét ábrázolja. Pontosabban fogalmazva: minden egyes pajzskészítő a szakrális univerzumnak csak azt a szegmensét ábrázolhatta, amelyre „jogosítványa volt” – azaz, csak olyan szellemlényeket és spirituális entitásokat festhetett az általa készített pajzsokra, amelyekkel látomáskérő bójtölése során találkozott, s amelyektől varázserőt kapott élete hátralévő részére. A pajzsmásolat, amelyet több mint húsz évvel ezelőtt készítettem azért volt fontos számomra, mert a sájen szakrális világképnek az átlagosnál több elemét ábrázolja egyetlen felületen.

Azok a ceruzarajzok pedig, amelyeket az indiánok különböző füzetekbe készítettek a 19. század során, ma a síksági indián kultúra végtelen gazdagságú tárházát jelentik mind történeti, mind néprajzi, mind pedig művészettörténeti szempontból, csak ismerni kell hozzájuk a kulcsot.

Milyen üzenetértéke lehet napjainkban az indián kultúrának?

Mai, felpörgött világunkban, melyben az emberi értékek és a környezetünk értékei egyre inkább jelentőségüket veszítik, elsődleges fontosságú lehet az indiánok „minden rokonom” szemléletének. Úgy tartották, hogy a világban minden – élő és élettelen dolog egyaránt – rokoni viszonyban áll egymással, és az egyik sérülése vagy megsemmisülése kihatással lehet magára az emberi társadalomra is. Ennek a szemléletnek az újratanulása lehet a záloga az emberi faj és az emberi kultúra megmaradásának is.

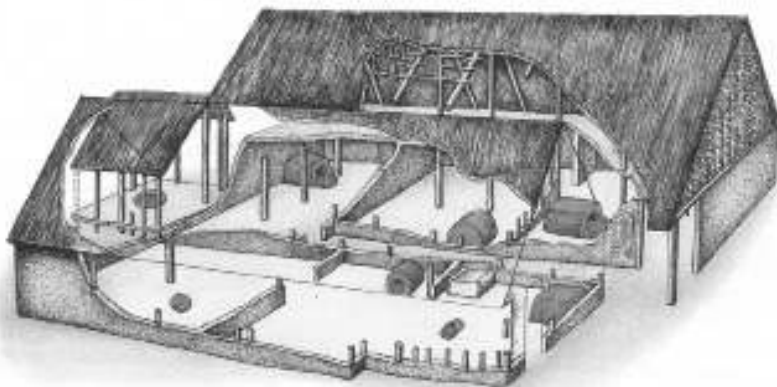
Benák Katalin

HÉTEZER ÉVES ROMOK A GORZSAI HALOM ALATT

A tűzvész váratlan, rendkívül heves és pusztító lehetett. A lángok között összerokadó falak, a lezuhanó tetők örökre betemették az egykori házak berendezését, felszerelését. Az emberek csupán a legföltettebb tárgyak és pusztá életük megmentésére gondolhattak. Így minden, ami nem lett a tűz martaléka, a téglává égett agyagfalak romjai alatt élte túl az elmúlt csaknem hétezer esztendő. A tűz-konzerválta tapasztott agyagfalakból kiégték a faoszlopok és a szőfónatok, s az üszkös falcsontok közel egy méter magasságban maradtak meg. A tapasztott agyagpadlójú szobákban boltozott kemencék, s ugyancsak agyaggal tapasztott asztalok, fapolicok, szövőszékek sorakoztak. A bedőlt falrönsök nagyméretű tárolóedények tucatjait, gondosan díszített, karcolt és festett agyagedények, köeszközök és csontszerszámok százait őrizték meg. A rendkívül aprólékos, kizárólag kis szerszámokkal végzett feltárás szinte négyzetcentiméterenként haladt előre. Nyomában egy csaknem hétezer évvel ezelőtti tragédia égett romokba rögzült pillanata tárult elő.

Ez a „pillanat” a 14-es szénizotóppal végzett radiokarbon kormeghatározás szerint az i. e. 5. évezred első felére, még pontosabban a település fennállásának kezdete és vége, az i. e. 4970 és 4590 közötti időszak közepére tehető. Ekkor a Tisza és mellékfolyói mentén egy, a Mezopotámia-, Anatólia-, Égei- és Földközi-tenger mellékén, valamint a Balkán területén honos kultúrkör legfőbb jellemzőivel rokon, annak legészakabbi megjelenési formája, a Tiszai kultúra népe élt. Nyelvüket, nevüket nem ismerjük, csak annyi bizonyos, hogy embertani arculatuk mediterrán és északi típusok keveredéséből alakult ki.

Egyszóval a Tisza-Maros szögében, Hódmezővásárhely határában levő gorzsai halom (korábban Földvár, Konstantin-, Keleti-, illetve Czukor major) egy olyan nép kultúrájának emlékeit rejti, melynek élete mintegy másfél-kétezer esztendővel megelőzte az első mezopotámiai és egyiptomi dinasztiák korát, a civilizáció, az írás megjelenését. Erre az időre a Közel-Keleten már lezajlott a „neolitikus forradalom” az i. e. 9. és 6. évezred között, s a nagy központokban, mint Ur, Uruk, Susa, Jarmo, Hacilar, Catal stb., rendkívül erős preurbánus fejlődés indult meg. Ez

A 2. sz. ház rekonstrukciója. (Rajz: Lacza M. – Dékány Á.)

A 3. helyiség romjai